

הלגיטימציה של החול \ הרב חיים נבון

'איש האמונה הבודד' הוא כמעט החיבור היחיד של הרב סולובייצ'יק, המוקדש לא להתבוננות פנימית בחיים הדתיים, אלא להתמודדות עם העולם החיצוני. לגישה הזו יש מעלות ויש חסרונות. אך היא מקנה לחיבור אופי מיוחד, שלא נוכל למצוא ב'איש ההלכה', ואפילו לא ב'the halakhic mind'. 'איש האמונה הבודד', הוא החיבור היחיד של הרב שמועד לסכנה של אובדן רלוונטיות חריף; שהרי כל כולו נכתב על רקע אקלים תרבותי מסוים. אך דווקא משום כך תרומתו לחשיבה שלנו כיום היא משמעותית כל כך.

אחת השאלות המרכזיות בנוגע ל'איש האמונה הבודד' היא איך יש לקרוא אותו: כחיבור מודרני או פוסט-מודרני? הרב סולובייצ'יק מבקר את המודרניות, ויש שראו בביקורתו ניצניה של הגות דתית פוסט-מודרנית. אך הביקורת הזו מלווה גם בהרבה הערכה חיובית. ייתכן שבשבילינו כיום, כאשר הביקורת על הפרויקט המודרני מובנת מאליה, דווקא ההזדהות המסויגת של הרב עם המודרנה היא משמעותית יותר.

אך כאן ברצוני להרחיב בנקודה אחרת, כללית יותר. כוונתי למודל שמציג הרב סולובייצ'יק ב'איש האמונה הבודד' בנוגע ליחס אל עולם החול. איש ההדר, שהתגלמותו המלאה היא באדם המודרני, זוכה אצל הרב להערכה רבה. חשוב לברר את מהותה המדויקת של הלגיטימציה שנותן הרב סולובייצ'יק לפעילותו הטכנולוגית של איש ההדר. הרב סולובייצ'יק אינו מדבר על התועלת שהאינטרס הדתי או המוסרי יכולים להפיק מהתקדמות הטכנולוגיה. הוא אינו מדבר על העברת שיעורי תורה בלויין. הוא אפילו אינו מתמקד בהצלת חיי אדם על ידי תרופות חדשות; אף שהרב מזכיר זאת, ההקשר הוא "מידת הכבוד" שרוכש המין האנושי, ולא עצם הצלת החיים. כך מתאר הרב סולובייצ'יק את המוטיבציה המניעה את איש ההדר: "האדם התרבותי השיג שלטון מוגבל על הטבע ונעשה, במובנים מסוימים, אדון לטבע, ועל ידי כך השיג גם כבוד" (עמ' 17) הרב אינו מדגיש את ההישגים הנקודתיים של האדם, אלא את עמדתו מול הטבע. עמדה של כבוד והדר מול הטבע תורמת למימוש האנושיות שבאדם: "מה מגמתו של אדם הראשון? ... להיות 'אדם', להיות הוא עצמו... ולהיות אנושי פירושו: לחיות חיי הדר" (עמ' 15).

כאן מגיעה לשיא הזדהותו (המסויגת) של הרב סולובייצ'יק עם איש ההדר, האדם המודרני הטכנולוגי. "בעשותו כל אלה", כותב הרב, "משתדל האדם הראשון למלא את התפקיד שהוטל עליו על ידי בוראו, אשר, בשחר יום השישי המסתורי של הבריאה, פנה אל האדם וציווהו 'מלאו את הארץ וכבשוה'... האדם החותר אל עבר הכוכבים המרוחקים פועל בהתאם לטבעו, שנברא ברצונו ובהשגחתו של בוראו" (עמ' 17).

הרב סולובייצ'יק מביע הערכה כלפי האדם המודרני, אשר אינו בהכרח דתי. עצם ההיענות של האדם לאתגר המגיע אליו מתוך נבכי אישיותו וטבעו, היא המצדיקה הערכה זו. כאן גלומה עמדה מהפכנית בנוגע ליחס בין חול וקודש. אני גודלתי על ברכי עמדתו של הרב קוק בשאלה זו. מגבלות המקום מחייבות אותי להציג את עמדתו בקיצור, ובהתחשב במגבלות אלו אסתפק בקביעה הכוללנית מדי שאצל הרב קוק יש לגיטימציה לחול כי החול גם הוא במהותו קודש, אך קודש נסתר, ומשום כך גם קודש עילאי יותר. כאשר למדתי לראשונה את 'איש האמונה הבודד', ההבדל היכה בפרצופי. אצל הרב סולובייצ'יק, לחול יש לגיטימציה בלי שיש להפוך אותו לקודש.

איש ההדר אינו פועל מתוך מוטיבציה דתית סמויה. הוא פועל מתוך נטייה טבעית למימוש עצמי. יש כאן שני היגדים שונים: 1. פעילות טכנולוגית לכיבוש העולם היא טובה, כי בה מממש האדם את טבעו האנושי, כפי שברא אותו אלוהים. 2. פעילות כזאת טובה ורצויה גם כשאינה נובעת ממוטיבציה דתית, או אף ממודעות דתית. שני ההיגדים הללו משמעותיים; אך דווקא הראשון חשוב יותר להבהרת המודל שמציג הרב סולובייצ'יק בנוגע ליחסי חול וקודש.

המודל הזה מוצג באופן ברור ומפורש מבחינה פילוסופית ב'וביקשתם משם'. שם כותב הרב סולובייצ'יק כי "התכלית העליונה של האדם היא לחיות הווה שלמה ומשוכללת וגם להשתתף בהעלאת מציאות הזולת. הטוב המוסרי היותר נעלה הוא היש המלא... והתכלית המוסרית של האדם היא להתקיים בייחוד שבו חונן על ידי האלוהים" (מתוך: 'איש ההלכה- גלוי ונסתר' עמ' 223-224) אך ב'איש האמונה הבודד' עמדה זו מתבטאת בצורה גלויה ובהשלכה אקטואלית על יחסינו לעולם המודרני.

לצד אישור עולם החול, הרב סולובייצ'יק תובע להגביל אותו. כיוון שהחול אינו קדוש, הלגיטימציה שלו מותנית בריסון והגבלה. במאמר 'צירוף ("catharsis")' הרב מציג בצורה המלאה והחריפה ביותר את הדרישה הזו. כדי שגם עולם החול ישתלב במערך עבודת ה' שלנו, עלינו להיות מוכנים לסגת ולהקריב קורבנות למען עבודת ה'. אך אין כאן דרישה לזניחת העולם הזה וחיי החול, אלא לתיקונם. הדרישה הזו מתבהרת עוד בראשית החלק השני של 'איש ההלכה'. מטרתה של ההלכה

אינה להילחם בחיי הטבע והעולם הזה, אלא לתקן אותם. הטבע הוא חומר גלם, כפי שאמר ר' עקיבא לטורנוסרופוס במדרש המפורסם (תנחומא [בבובר] תזריע ז). התורה אינה שואפת להילחם בטבע, כי אם לנכש את ההיבטים השליליים שבו. ועומק ההבדל הוא כעומק הפער בין קורבן אדם לבין ברית מילה.

הקב"ה—מסיבותיו הנסתרות—חפץ בקיומו של הטבע, לכן לחיים טבעיים מתוקנים יש משמעות דתית. "היצר... הוא דחף חשוב כשלעצמו, בצד המטרות האחרות שהוא בא לשרת" ('אדם וביתו', עמ' 62) משמעותו הדתית של הקיום האנושי הטבעי אינה מותנית בהטיית מלוא העוצמה הגלומה בו אל תחום הפולחן הדתי. הקב"ה חפץ גם בקיום הטבעי כמות שהוא, בתנאי שילוה בהקפדה על מגבלות ההלכה. זהו סייג הכרחי: שמירת ההלכה, מלבד ערכה העצמי כמילוי מצוות ה', מרסנת את הקיום הטבעי ומגבילה אותו, ובכך מבטיחה את עליונות עבודת ה' על שאר היבטי האישיות. ייתכן שמשמעותו הדתית של הקיום הטבעי מותנית בנקודה נוספת. המודעות לכך שלקיום הטבעי יש משמעות ערכית, היא עצמה מעניקה לו כיוון ומגמה: תהום פעורה בין האדם הנכנע לדחפיו הטבעיים כדרך שנוהגים בעלי החיים, לבין זה הרואה ממד ערכי במימוש קיומו הטבעי המלא. עצם המודעות לכך שיש לקיום הטבעי משמעות ערכית כלשהי יכולה להיות תנאי חיוני להעלאתו ולטיהורו. הרב סולובייצ'יק אינו מונה היבט זה בפירוש כתנאי לגאולת הקיום הטבעי, אך דומה שעיסוקו האינטנסיבי בהסברת משמעותו הערכית של הטבע, מכון כלפי החדרת מודעות לנקודה זו, מודעות אשר כשלעצמה משנה את מצבו הקיומי של האדם.

'איש האמונה הבודד' אינו רק ניסיון נועז ומפואר לגיבוש יחסנו לעולם המודרני. הוא מהווה נדבך חשוב בפילוסופיה הדתית בנוגע ליחס אל עולם החול ככלל.